

סוה התורה

קרי וכתוב במגילת הסתר // אין אנו ממתנים אלא לו

במגילת אסתר ישנם כמה וכמה 'כתובין ולא קריין' (עיין נדרים לז ע"ב), ונסה לדרשם לפי כוחנו:

א. ויאמר **מומכן** ממוכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים... (א, טז)

בגמ' במגילה (יב ע"ב) למד רב כהנא מפס' זה - "מכאן שההדיוט קופץ בראש". הכתיב "מומכן", משמעותו - "מום כאן". ממוכן קופץ בראש ובזה מראה לכולם את מומו, שהוא ההדיוט שבהם.

ב. ויהי **באמרם** כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי: (ג, ד)

"באמרם אליו יום ויום" - רמז לפס' בתהילים (מב, יא) "ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך". עבדי המלך אומרים כל יום למרדכי "איה אלהיך" - מדוע אינך משתחוה להמן - האלוה? יתכן כי גם מכאן למדו חז"ל (מגילה יט ע"ב) שהמן עשה עצמו ע"ז.

ג. **ותבואינה** ותבואנה נערות אסתר וסרסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: (ד, ד)

מצאנו קרי וכתוב דומה בשמואל א (ז, ז): "והיה כי **תבאינה** תבאנה האתות האלה לך, עשה לך אשר תמצא ידך, כי האלהים עמך" - לפני המלכתו של שאול על ישראל. ואולי נרמז כאן שכל מהלך האירועים הוביל לכך שאסתר תעלה לגדולה ותמלוך על קכ"ז מדינה, על מנת להציל את ישראל מגזירת המן (ולאחר מכן אף לפעול לקידום התהליך של שיבת ציון). כל הסימנים והאותות שקרו מורים לאסתר המלכה (שהיתה מזרעו של שאול המלך) לפעול ככל אשר תמצא ידה, לא לפחד מלהכנס אל המלך מבלי שנקראה, כי ה' עמה.

ד. פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים ולהיות **היהודיים** היהודים **עתידיים** עתידיים ליום הזה להנקם מאיביהם: (ה, ח)

"עתידיים" הם תיישים (בראשית לא, י. ועוד), ובתנ"ך מופיעים הרבה פעמים במובן של קרבנות (ישעיה א, יא. תהילים ג, יג. ועוד). ואולי בזה רמז למדרש חז"ל (אסתר ד פרשה ט), המתאר את שקרה בבית מדרשו של מרדכי לפני ההוצאה לפועל של גזירת המן:

געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקדוש ברוך הוא... ואמר מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים, עמד משה רבינו לפני הקדוש ברוך הוא ואמר רבש"ע לא גדיים ולא טלאים הם אלא קטני עמך שהם שרויים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות ולמחר רוצה האויב לשוחטם כגדיים וטלאים, באותה שעה נטל הקדוש ברוך הוא אותן אגרות שגזר עליהם שהיו חתומות בחותם של טיט וקרעם...

על אותו היום שבו היהודים היו צריכים ללכת כעתידיים לטבח - עליו נתנה עתה דת בכל המדינות להיות היהודים עתידיים ליום זה להנקם מאיביהם.

ה. על כן היהודים **הפרזים** הפרזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב... (ט, ט)

לא מצאתי ביאור מספיק בזה. אולי רומזת המגילה במילה 'הפרזים' ליהודים הפרזים-הפזורים - המפוזרים ומפורדים בכל מדינות המלך אחשוורוש - כל אלו שעליהם נגזרה גזרת המן, כולם חוגגים מעתה בי"ד באדר בכל שנה ושנה.

ו. קימו **וקבלו** וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם... (ט, כז)

מובא בשם הגר"א בספר "קול אליהו" שמהכתיב "וקבל" דרשו בגמ' בשבת (פח ע"א) "קיימו מה שקבלו" - מה שקבל משה בהר סיני (ע"ש בתוד"ה אמר רבא, ובמגילה ז ע"א תוד"ה לכולהו). אמנם, גם לעיל (ט, כג) כתוב "וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם" (ושם גם הקרי הוא 'וקבל'), ונראה שהכוונה היא שכולם קבלו עליהם פה אחד את דברי מרדכי (כמו 'יחון שם ישראל'), או שהכוונה היא שכל אחד ואחד קבל (כ"פ ראב"ע).

ז. וישם המלך **אחשרוש** אחשרוש מס על הארץ ואיי הים: (י, א)

בכל המגילה נכתב **אחשרוש** מלא (ובארבעה פסוקים נכתב 'אחשוּרש' עם ו'או אחת), ואילו כאן הכתיב הוא **אחשרש**. מה פשר שינוי זה?

הקידומת "אחש" מופיעה גם בשמו של אחשוורוש, וגם בשמות פרסיים אחרים במגילה כמו "אחשדרפנים" ו"אחשתרנים". והנה בשו"ת הר"ן (סי' עט) כתב בשם "קצת המפרשים", שמילת אחשתרנים מורכבת מ"אחש" ו"תרין" ו"ים" (לרבינו), ופירושו - "בהמות חשובות באות משני מינים, והם הפרדים". ע"כ. עתה הראנו לדעת כי "אחש" לשון חשיבות הוא. א"כ, יתכן

¹ בששה פסוקים במגילה מותר 44, כתיב 'היהודיים' וקרינן 'היהודים' (ובשאר הפסוקים הכתיב כמו הקרי) - בפס' זה, וכן ב: ד, ז; ח, א; ז, ט; טו, יח. וצ"ע מדוע דוקא בפסוקים אלו.

שזהו הפירוש "אחש-ורוש" - אדם חשוב שהוא גם ה"ראש" למלוכה. לפי זה, "אחשרש" הוא בדיוק המשמעות הפוכה: "אחש" - האדם החשוב, נעשה "רש".

יתכן, שהמגילה רומזת כאן מדוע ראה אחשורוש לגבות מס בדיוק עכשיו, לאחר סיפור הצלת עמ"י. אחר שנתלו המן ובניו, אחשורוש נעשה חלש וחסר כח, כיון שהמן הוא זה שעמד מאחוריו² והדריך אותו איך להנהיג את הממלכה (במטרה לתפוס את המלוכה), וכעת אחשורוש נותר ללא משענת (ולפ"ז עוד יש לרמוז - [א] חש-רש'), ולכן החליט לגבות מס כדי לבסס את מעמדו (ומסתבר שגם חשש ממרד בגלל ההיתר שנתן ליהודים להרוג בשואיהם), ומסיבה זו גם מינה את מרדכי למשנה למלך, כדי שימלא את תפקידו של המן, כמסופר בפס' הבאים. המגילה רואה לנכון לספר לנו על ענין זה, כדי שנבין עד כמה לא היה לאחשורוש כח בפני עצמו³, וממילא נבין כמה גדול היה הנס שהמן לא הצליח לבצע את זממו.

² עיין בספר "הסתרים באסתר" לרב ריבלין שליט"א, שמבאר, שאחשורוש השתלט על המלוכה אף שלא היה מזרע המלוכה, ולכן חשש כל הזמן ממרד. ³ את חוסר עוצמתו של אחשורוש כנגד המן, ניתן לראות גם בפסוקי המגילה על המן, שבא לבקש מאחשורוש לתת לו להשמיד את היהודים, והמן מציע לשלם עשרת אלפים ככר כסף. אחשורוש אומר להמן "הכסף נתון לך, והעם לעשות בו כטוב בעיניך". ומדוע? הרי גם אם אחשורוש שמח על ההזדמנות להפטר מעמ"י, אין שום סיבה שיסרב לקבל את הכסף! אך נראה שאכן הבין אחשורוש שהמן הוא הנותן לו משענת שלטונית, ובלעדי אין למלוכתו כח ועוצמה, ולכן ראה לנכון לוותר על הכסף על מנת למצוא חן בעיני המן (ויתכן גם שהמן הציע לתת כסף רק כחלק מ'כללי המשחק', אך שניהם ידעו שאם אחשורוש היה באמת דורש את הכסף, היה מוצא את עצמו תוך זמן קצר מחוץ לארמון).

וינינו כאקרא

מונחים בתנ"ך // אביעד וינברג ואיתן שיר

תשובות לפרשת תרומה:

- א. "ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל" - נאמר לשלמה בבנייתו את המקדש (מ"א ו, יג - הפטרה של שבת שעברה). הנביא זכריה הוא הנביא שניבא את הנבואה (שפותחת את הפטרת חנוכה) - "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ נָאם ה' (זכריה ב, יד).
- ב. צמד המילים "תבנית כל" מופיע שוב בפרשת ואתחנן: "פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל... תבנית כל בהמה... תבנית כל צפור... תבני תכל רומז... תבנית כל דגה..." (דברים ד, טז-יח).
- ג. המילה 'סרח' הוזכרה בנחלתו וקבורתו של יהושע: "על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל, את תמנת סרח בהר אפרים" (יהושע יט, ז). "ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש" (שם כב, ל).
- ד. הנביא הוא יחזקאל (מ, ד): "וידבר אלי האיש, בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך, כי למען הראותכה הובאתה הנה הגד את כל אשר אתה רואה לבית ישראל".

תשובות לפרשת תצוה:

- לכבוד פורים הבעל"ט, בבחינת 'ונהפוך הוא', אנחנו הפעם ניתן את התשובות, ואתם תצטרכו לנחש מה היו השאלות... השאלה האחרונה תישאל כרגיל.
- א. שמואל - ש"א ב, יח. כהני נב - ש"א כב, יח. דוד - ש"ב ו, יד / דה"א טו, כז.
 - ב. האדם הנוסף הוא פנחס - במדבר כה, יג.
 - ג. האדם הנוסף הוא אליקים בן חלקיהו - ישעיהו כב, כא.
 - ד. מלבד המן ואחשורוש, גם אמנון בן דוד - ש"ב יג, כח.
- 'חודה חידתך':
- ה. מהו המס' הנמוך ביותר במגילה? (לא פשט, מחוץ לקופסא...) [תודה לשב על החידה]

סיוני האכה

קניין רוחני // מתן יצחק בצר

למעט את הנזק שנגרם ליוצר (חיוב המעתיק מדין "יורד לאומנות חברו", "נהנה", "מעביר על דעת בעה"ב", "דינא דמלכותא", "מנהג האומנים" ותקנות חכמים²). המשותף לכולם הוא שמדין תורה אכן אין להכיר בקניין רוחני, ו'הבעיה' המוסרית נשארת בעינה. הסיבה לכך נעוצה בדברי הרמב"ם שפסל נחרצות את האפשרות לייסד קניין רוחני בהלכה וז"ל (הל' מכירה פכ"ב הי"ג-יד):

הנושא של קניין רוחני (המצאות, יצירות וכדו') הובא לדיון סביב השולחן ההלכתי מיום בו צצו השאלות בעניין זכויות היוצרים ונמשך ומתחדש אף בימינו אלה. מאז עלה הנושא לדיון (הפרשנים סבורים שהשאלה הופיעה ביתר שאת כשהתחיל עידן הדפוס), נשאו ונתנו גדולי האחרונים בניסיון לעגן את הזכות, שבמבט מוסרי נראית טבעית, בהלכה¹.

מעיון במקורות נראה, כי הפתרונות המוצעים לפלוטר המוסרי שהצבנו משתייכים למישור המעשי - פתרונות פרקטיים. חכמינו חיפשו כיצד

² הדברים נמצאים בתמצות במאמרו של הרב חיים נבון דלעיל.

¹ להרחבה עיין: "זכות היוצרים במקורות היהודים" - פרופ' נחום רקובר. "זכויות יוצרים" (עמק המשפט ח"ד) - הרב אברהם כהן. מאמרו של הרב חיים נבון, צהר ז. מאמרו של הרב מיכאל אברהם, תחומין כה, ומאמרו "דיני הקניין בהלכה ובמשפט" באתר האינטרנט. מאמרו של הגר"ז גולדברג, תחומין ו.

אין אדם מקנה, לא במכר ולא במתנה, אלא דבר שיש בו ממש. אבל דבר שאין בו ממש אינו נקנה. כיצד? אין אדם מקנה ריח התפוח הזה או טעם הדבש הזה, וכן כל כיוצא בזה.³

ברם, מצאנו אחרונים בני-זמננו שכתבו מפורשות כי יש בעלות ממונית גמורה ליוצר.⁴ ואלו דברי בעל השואל ומשיב (מהדו"ק ח"א סי' מד) שהלך בדרך זו:

דזה ודאי שספר חדש שמדפיס מחבר זוכה שדבריו מתקבלים על פני תבל, פשיטא שיש לו זכות בזה לעולם... ולא היא תורה שלנו כשיחה בטלה שלהם?! וזה דבר שהשכל מכחישו, ומעשים בכל יום שהמדפיס חיבור יש לו ולבאי כוחו זכות.

לכאורה פסקו אחרונים אלה כנגד הרמב"ם, ומהיכן אפוא הביאו לחמם?

נראה בעיני ששורש הדברים נעוץ בהגדרת המושג "בעלות"; יש להקדים ולשאול: קודם שניתנה תורה, כיצד נקבע כי מנחתו של קין היא שלו ומנחתו של הבל שלו? כיצד הוגדר הקניין הפרטי? - המושג 'בעלות' מתקבל כמובן מאליו. נראה לומר, שעל מנת שיוכלו בני אדם לחיות בחברה תקינה, הסכימו ביניהם שתתקיים בעלות פרטית. דהיינו, מערכת הקניין בראשיתה נוסדה על בסיס הסכמה רחבה של בני האדם ליצירתה.

השתא דאתית להכי, יש לחקור: האם כאשר ניתנה תורה, נתחדשו 'דינים' בבעלות - התורה הגדירה מחדש את מושג הבעלות, או שמא התורה השאירה זאת ביד בני האדם, ובאה להתוות דרכי התנהגות נאותים בתוך מושג הבעלות האנושי (כגון צורות העברת בעלות וכדו').

בדומה לכך נחלקו האחרונים האם קניין סיטומתא מהני מה"ת; מ"ד שאינו מועיל, סבר שהתורה חידשה דינים בלעדיים לקניינים, וחכמים הוסיפו קניין שיועיל מדבריהם. לעומת זאת מ"ד שסיטומתא מועיל מה"ת, סבר כי התורה השאירה ביד בנ"א את צורות הקניין, ובלשונה חידשה את המהות שצריכה להשתקף במעשה הקניין, כגון שתהיה העברה רצונית וברורה.⁵

ר"ש שקופ בשערי יושר (ש"ג, ג; ש"ה, א; ועוד) מעלה תמיהה, מדוע בדיני ממונות לא אמרין ספק דאו' לחומרא, והא איכא ספק גזל? וז"ל:

ונראה שכלל הוא במשפט גדרי זכות ממון שכל ספק הנוול בזה הוא חוזר לעיקרי הגדרים של שלטון זכות ממון שבין אדם לחברו, וכמו שעיקרי הגדרים של זכות ממון אינם חוקים ע"פ התורה אלא היסוד בהם הסכמת שכלנו... וכן דרכי הקניינים... כתבו גדולי האחרונים שאינם חוקים שיהיו דווקא ע"ז,

³ יש לציין כי הרב מיכאל אברהם (תחומין כה), מעמיד את הקניין הרוחני של מידע על אדני ההלכה. הוא מבסס את הקניין על יסוד דברי הגמ' בעניין גניבת דעת, ממנה מוכח שיש בעלות על מידע שהוא רוחני. ואכ"מ. אמנם אף הוא מודה כי אין בזה מקור לייסוד קניין רוחני בעלמא.

⁴ עיין עמק המשפט, עמ' ב סק"ו, שציין מספר פוסקים שפסקו כך: הגר"מ פיינשטיין, הגר"ש אלישיב ועוד.

⁵ דרבנן: שו"ת הרמ"א פז. נתיב"מ ביאורים רא, א. דאורייתא: דבר אברהם ח"א א, א. קוב"ש קידושין אות עט. שו"ת חת"ס יו"ד סי' שיד.

וכשהסכימו רוב המדינה שיגמר קניין ע"י סיטומתא וכה"ג הוא קניין מה"ת ומשו"ה גם ספק הנופל בזה חוזר לכלל זה שהיסוד בזה סברת החכמים שהחליטו שכן ראוי להיות... ומשו"ה לא שייך לדון בזה מספק איסור גזל דמתחילה עלינו לקבוע מי הוא הבעלים שראוי להיות בידם שליטת והשתמשות החפץ ואח"כ יחול דין איסור גזילה...

מדברי הגר"ש עולה, כי הבעלות נגזרת מסברות שכליות שהן נחלת הכלל, ולא מזדני התורה (ולשיטתנו, אותן סברות הן שהיו את הגורם למוסכמה העולמית למושג 'בעלות').⁶

על פי כל זה מובנים היטב דברי הגר"ש בריש חידושו על ב"ק:

כמו שבדברים שנוגעים לזכות האדם מוסכם ע"פ דיני התורה ודיני העמים שכל מי שממציא דבר חדש בעולם הוא הבעלים עליו לכל דבר זכות, כ"כ קראה התורה לאיש המכין תקלה בשם בעל הבור ובעל האש, וחיבה בנזקין את בעל המזיק.

ר' שמעון אינו רואה צורך בלהביא מקור מדאורייתא לבעלות על יצירה, מפני שזו סברא פשוטה שנהיתה למוסכמה בעולם. אם כדברינו, יוצא שבעלות על רעיון בזה"ז היא בעלות גמורה. ואם 'גזל' מוגדר כלקחת בעלות בצורה כוחנית (ולא כלקחת חפצים גרידא, ואכ"מ להרחיב בחקירה זו), הרי שיש ביצירה רוחנית דין גזל גמור.

עתה נצטרך לכלכל את דברי הרמב"ם שפתחנו בהם, ונראה לבארו בשלוש דרכים:

האחת, כבר הציע הרב מיכאל אברהם (תחומין כו), שהרמב"ם דיבר רק בקניינים רוחניים הטפלים לחפץ ממשי, כגון ריח התפוח. עפ"ז אפשר שהחסרון בהם אינו מצד שהם רוחניים, אלא מצד שאין להם יכולת שליטה על הקניין שלהם שנמצא אצל אחר (שלא כמו רעיון רוחני שיכולים להוציאו לפועל).

הדרך השנייה מובאת בספר עמק המשפט, שם הציע שהרמב"ם אינו מכחיש שקיימת בעלות על קניין רוחני, אלא סובר שבפועל אין דרך לקנות קניין שכזה (ובזה מצאנו כיום במקרים רבים פתרונות המבוססות על קניין סיטומתא שמאפשרים לבצע קניין גם בדבר רוחני).

הדרך השלישית, העולה בקנה אחד עם הבנתנו עד כה, היא לומר כי אכן בתקופת הרמב"ם לא הייתה מוסכמה עולמית שיש בעלות על קניין רוחני (המהפכה התעשייתית, שהגיעה אחר תקופת הרמב"ם, היא בעיקר שגרמה לרעיונות והמצאות שיוכלו לפוץ על פני תבל ולהיות בעלי שווי ממשי). אולם בימינו, שנוצר ליצירות רוחניות ערך ודאי בשוק, אף הרמב"ם יודה שקיים מושג של בעלות בקניינים רוחניים.

ראוי כי אציין שדברי הם בגדר הצעה למטה אזנו לשמוע. לו יהי שכרי אף בהוספת פלפול לחדוותא דאורייתא. עם כל זאת, נראים הדברים בעיני כמתיישבים על לב.

⁶ בספר המידות לחקר ההלכה (יח, ק) הקשה על שיטה זו, אך כבר יישבו אחרונים את קושייתו, ואכמ"ל.

פתרונות לחידון ראשי תיבות מהעלון הקודם (הפתרונות הם רק לחלק השלישי, פתרונות לשני החלקים הראשונים ניתן לקבל בפרטי):

- א. אין אומרים חטאת בחטא"ת - אין עושים יום כיפור קטן (תענית וסליחות בערב ר"ח) - בחודשים - חשוון, טבת, אייר, תשרי.
- ב. אין אוכלים את הפסח אלא בחמ"ץ - הפסח אינו נאכל אלא בלילה... עד חצות... למנוויו... צלי" (זבחים ה, ח).
- ג. אין מניחים תפילין אלא בשב"ת - במקום שיער (תפילין של ראש, על מקום שרשי השערות), במקום תפוח (תפילין של יד, על החלק התפוח שבזרוע).
- ד. צדיקים אומרים 'גם זו לטובה', מסתפקים במה שיש להם, ואומרים 'כל [מה] דעביד רחמנא לטב עביד רחמנא'.
- ה. אין מכבדים בדג"ם - "אין מכבדים לא בדרכים, ולא בגשרים, ולא בידים מזוהמות" (ברכות מו ע"ב).

ונהפוכו / ר' מלאכי גוטמן

העיר שושן צהלה ושמחה,
 על האויבים גברו ומשתה נעשה,
 וכל בקשה מיד מולאה.
 ויצוה המלך לתת למלכה,
 עונש גדול ונורא.
 להמן אותו הפלך גדל,
 יש לו עכשיו במה להתלות,
 צורר היהודים אשר זמם להשמיד,
 על היהודים כתב כטוב בעיניו.
 מרדכי יצא ברחובות העיר,
 זעק זעקה גדולה ומרה.
 והמלך לעומת זאת להמן,
 שמחה ומשתה עשה.
 ליהודי כאשר דבר המלך פגיע,
 אבל הוא וחפוי ראש,
 וכן לאחר ההכרזה בחוצות,
 בדברי מרדכי נפל המן,
 אותו המן הרשע,
 עם אצבע מאשימה כלפי,
 אסתר אשר למלכה נבחרה.
 ואז במהלך משתה היין-
 מתבשרים על המשתה הנוסף.
 ומסיפור דבריו "אשר קרהו"
 עכשיו השתנה המזל,
 מרדכי מעתה רוכב על הסוס!
 העיר שושן צהלה ושמחה,
 על האויבים גברו ומשתה נעשה,
 וכל בקשה מיד מולאה.
 ויצוה המלך לתת למלכה,
 עונש גדול ונורא.
 להמן אותו הפלך גדל,
 יש לו עכשיו במה להתלות,
 צורר היהודים אשר זמם להשמיד,
 על היהודים כתב כטוב בעיניו.
 מרדכי יצא ברחובות העיר,
 זעק זעקה גדולה ומרה.
 והמלך לעומת זאת להמן-
 שמחה ומשתה עשה.
 ליהודי כאשר דבר המלך פגיע,
 אבל הוא וחפוי ראש,
 וכן לאחר ההכרזה בחוצות,
 בדברי מרדכי נפל המן,
 אותו המן הרשע,
 עם אצבע מאשימה כלפי,
 אסתר אשר למלכה נבחרה.
 ואז במהלך משתה היין-
 מתבשרים על המשתה הנוסף.
 ומסיפור דבריו "אשר קרהו"
 עכשיו השתנה המזל,
 מרדכי מעתה רוכב על הסוס!
 העיר שושן צהלה ושמחה.

